

Cultuurparticipatie in brede zin

Inleiding bij het afscheid van Wies Rosenboom van het LKCA, Utrecht, 24-9-2020

Evert Bisschop Boele

Cultuurparticipatie in brede zin – dat is een breed onderwerp. De vraag is: wát is er precies ‘breed’? Hoe breed is cultuur? Hoe breed is participatie? En hoe breed is ‘zin’? Ik ga er wat over zeggen, en je zult merken dat ik een fan ben van brede opvattingen. Ik zal aan het eind ook uitleggen waarom ik dat ben.

Eerst maar cultuur. In mijn oratie besteedde ik daar ook aandacht aan. De boodschap was toen dat er drie manieren zijn om naar cultuur te kijken: een brede cultuur-antropologische: alle menselijke betekenisgeving is cultuur; een smallere kunstsociologische: cultuur is de verzamelnaam voor de kunsten; en een normatieve: cultuur is beschaving.

Vergeet die driedeling maar. Ik heb inmiddels een veel mooiere omschrijving opgeduid. De door mij zeer bewonderde cultuursocioloog Andreas Reckwitz zegt het als volgt: cultuur is het domein van de waarde en het affect, van zin en zinnelijkheid – cultuur doet iets met je. Daartegenover staat voor Reckwitz het domein van rationaliteit, functionaliteit en nut. Dat domein doet niet iets **met** je maar doet iets **voor** je.

De mens kan niet zonder dat domein van waarde en affect – zoals de mens ook niet kan zonder het domein van functionaliteit en nut. Cultuur, zegt Reckwitz, vind je niet alleen in dingen (in kunstwerken bijvoorbeeld), maar ook in personen, in groepen, in plaatsen en in gebeurtenissen. Die kunnen allemaal waarde hebben en tot affect leiden. En dat gebeurt op verschillende manieren, zegt Reckwitz: omdat ze een esthetische kwaliteit hebben bijvoorbeeld; of een verhalende kwaliteit; of een ethische kwaliteit, een vormgevingskwaliteit of een ludische kwaliteit. Cultuur in deze brede zin beslaat dus de traditionele kunsten, maar ook sport, of erfgoed.

Ik vind dat een fijne omschrijving. Lekker breed. Het leert ons dat mensen geven om nut en functionaliteit, maar ook om waarde en affect. Maar dat mensen die waarde en dat affect op heel verschillende manieren verzilveren. En dat er enorme mogelijkheden liggen om te kijken wat de ‘kunstbeoefenaar’ – waar wij ons vaak op focussen – gemeen heeft met de sporter, de deelnemer aan de bingo, de moeder die haar kind voorleest. Waarde en affect.

Dan participatie. Daar zei ik ook iets over in mijn oratie. Wij hebben de neiging te focussen op ‘actieve cultuurparticipatie’: het telt pas als je het doet. Naar dans kijken is goed, maar zelf dansen is beter. En wie zelf danst wordt vanzelf een betere danskijker. Ik ben daar niet zo’n fan van. Als cultuur het domein is van de waarde en het affect, dan is het misschien handig om even open te laten wanneer waarde en affect optreden. Mij lijkt dat dat bij kijken en luisteren kan en ook bij zelf dansen of musiceren. Ik beschouw de dominantie van ‘doen’ over ‘ondergaan’ vooral als een ingesleten ideologie aan de hand waarvan we rangordes kunnen maken: de doener is beter dan de niet-doener, en hoe beter je het doet, hoe meer je meetelt.

Dat verhoudt zich moeizaam tot het idee dat cultuur het domein van waarde en affect is. Ik ga er zelf graag van uit dat mensen enorm verschillen in de manier waarop zij waarde en affect verzilveren in het brede domein van de cultuur. En dat dat prima is. Dat er eigenlijk alleen een ‘probleem’ is als mensen zichzelf het domein van de cultuur ontzeggen – als ze ‘indifferent’ zijn tegenover de wereld, zegt Reckwitz. Of, in de woorden van weer zo’n Duitser, Hartmut Rosa: als mensen hun vermogen tot resonantie met de wereld verliezen.

En dan zin. 'In brede zin'. Ik vat zin hier even op als 'betekenis'. Door waarde en affect krijgen dingen, mensen, groepen, plaatsen en gebeurtenissen 'betekenis' voor mensen. Opnieuw pleit ik er voor om daar breed naar te kijken. In mijn denken ontstaat betekenis wanneer je jezelf als persoon bevestigt; wanneer je je als persoon, op allerlei manieren, verbindt aan de wereld; en wanneer je dat bevestigen en verbinden ook gebruikt om jezelf en anderen te reguleren.

Bevestigen, verbinden en reguleren – ik kan er uren over praten. Maar waar het hier om gaat: het gaat er om *dát* het gebeurt, niet hoe het gebeurt of waarmee. Daarin maakt ieder mens zijn eigen keuzes. Jezelf door het luisteren naar de late strijkkwartetten van Beethoven verbinden aan het domein van het hogere is net zo valide als jezelf met Tibetaanse klankschalen verbinden aan het domein van het innerlijke, of jezelf met een enorme geluidsinstallatie in je gepimpte auto verbinden aan al die andere mensen die op een parkeerterrein op een carmeeting samenkomen.

Cultuur is breed. Participatie is breed. Betekenis is breed. Waarom? Waarom is het belangrijk om breed te denken?

Dat is belangrijk omdat we er van uit moeten gaan dat mensen weliswaar enorm van elkaar verschillen, maar dat dat niet betekent dat de ander gek is. Anderen doen het anders. Soms heel anders. Soms zo onvoorstelbaar anders dat we ons niet voor kunnen stellen dat de ander een waardevol leven heeft. We gunnen de ander een leven dat net zo waardevol is als ons eigen leven.

Kunstprofessionals zijn daar vaak heel goed in. "Wat ik in het theater ervaar, dat gun ik iedereen." Ik snap het. Maar de wereld draait niet om jou, of om mij. Het komt niet per se goed als de ander meer als jijzelf wordt. De wereld is divers, en daar moeten we ons maar mee zien te redden. Als dat een feit is, dan helpt het om je initiële blik niet te smal te formuleren. Zodat je ruimte open laat voor de ander en het andere.

Bijvoorbeeld voor het idee dat die getatoeëerde dertiger met die keiharde muziek en die gepimpte auto op dat parkeerterrein zich ook ophoudt in het domein van de cultuur, van waarde en affect. Als we daar nu eens van uit gaan, dan kan ik me vervolgens afvragen hoe ik kan bijdragen aan het leven van die ander – en hoe die ander mijn leven kan verrijken. Daarom is die breedheid zo van belang.

Tot zover. Cultuur is breed. Participatie is breed. Betekenis is breed. De wereld draait niet om ons, maar om de ander en onze relatie met die ander. Ik vind dit soort ideeën urgent, omdat ze antwoorden kunnen bieden op de heikle vragen die ons op dit moment gesteld worden over de waarde van cultuur, over de exclusiviteit van de huidige kunstensector, over de duurzaamheid van die sector. Die vragen worden steeds urgenter, en Corona drukt ons met de neus op de feiten dat er, ook na Corona, waarschijnlijk geen terug is naar het oude normaal.

In deze tijden zitten we in een vreemde spagaat. We willen aan de ene kant voorkomen dat we verliezen wat we hebben, dat de sector ten onder gaat. We willen behouden wat we hebben. En aan de andere kant willen we **niet** behouden wat we hebben, omdat we weten dat de vraag om fundamentele verandering urgent is.

Het is deze spagaat die de afgelopen jaren steeds duidelijker is geworden, en waar we ons in het komende decennium echt aan zullen moeten ontworstelen. Gelukkig wordt door heel veel mensen gewerkt aan een duurzame en inclusieve cultuursector in de toekomst. Een brede definitie van cultuur, van participatie en van betekenis helpt daarbij.